

JOURNAL OF SOCIAL AND HUMANITIES SCIENCES RESEARCH

Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi

Open Access Refereed e-Journal & Refereed & Indexed

Article Type	Research Article	Accepted / Makale Kabul	21.09.2019
Received / Makale Geliş	15.07.2019	Published / Yayınlanma	24.09.2019

FUAT SEZGİN'İN BATI MERKEZLİ BİLİM TARİHİ ELEŞTİRİSİ FUAT SEZGİN'S CRITICISM OF WEST CENTERED HISTORY OF SCIENCE

Dr. Öğr. Üyesi Aykut KÜÇÜKPARMAK

Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, MUŞ / TÜRKİYE,
ORCID: 0000-0002-5565-9377

Doi Number: <http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.1366>

Reference: Küçükparmak, A. (2019), Fuat Sezgin'in Batı Merkezli Bilim Tarihi Eleştirisi, *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 6(42): 2576-2585.

ÖZET

Avrupamerkezci paradigma genel anlamda, düşünce ve medeniyet tarihinin Antik Yunan'la başlayan ve Ortaçağ'dan geçerek modern döneme ulaşan bir etkinlik olarak Batı'ya özgü olduğunu dile getirir. Bu yaklaşım özellikle bilim tarihinin Antik Yunan'dan başlayan ve yalnızca Batı'luların katkıda bulunduğu bir süreç olarak ele alınmasına neden olmaktadır. Bunun sonucu olarak gerek Antik Yunan öncesi diğer medeniyetlerin, gerekse de Ortaçağ'da İslam medeniyetinin bilim tarihine katkıları görmezden gelinmiş ve yok sayılmıştır. Bu çerçevede Fuat Sezgin'in çalışmaları ve ortaya koyduğu tezler hâkim bilim tarihi anlayışına ve bilimsel faaliyetlerin tarihi seyrine dair varsayımları temelden değiştirecek niteliktedir. Fuat Sezgin bilim tarihine dair, bilimsel faaliyetleri yalnızca bir medeniyet havzasına ait gören hâkim yaklaşım yerine, bu etkinliği tüm insanlığın ortak mirası olarak ele alan ve tüm medeniyet havzalarının katkılarını teslim eden daha nesnel bir yaklaşım ortaya koyar.

Anahtar Kelimeler: Fuat Sezgin, Avrupamerkezci Paradigma, Bilim Tarihi.

ABSTRACT

In general terms, the Eurocentric paradigm states that the history of civilization and thought which as an activity starting with Ancient Greece and reaching the modern era belongs to the West. This approach causes especially the history of science to be considered as a process which starting from Ancient Greek and contributed only by the Westerns. As a result of this, contributions of both civilizations before the Ancient Greece and Islamic civilization to the history of science in the Middle Ages have been ignored. In this context, Fuat Sezgin's studies and thesis are fundamentally changing the assumptions about prevalent idea of history of science and his cruising. Instead of the dominant approach that sees scientific activities as belonging to a civilization basin, Fuat Sezgin introduces a more objective approach that treats this activity as a common heritage of all humanity and accepts the contributions of all civilization basins.

Keywords: Fuat Sezgin, Eurocentric paradigm, History of science.

1. GİRİŞ

Thomas Kuhn, *Bilimsel Devrimlerin Yapısı* adlı eserinde bilimsel devrimlerle hâkim paradigma arasında bir ilişki kurar ve kurduğu bu ilişkiye bağlı olarak geçerli paradigmlar ile ders kitapları arasında doğrudan bir bağlantı olduğu sonucunu çıkarır. Bu ilişkiye göre belli bir disiplinde kaleme alınan ders kitapları, konuları ele alırken önceden belirlenmiş paradigmalara bağlı kalarak ve onları doğrulayacak bir tarzda kaleme alınırlar. Bu çerçevede kaleme alınan kitaplar geçmişle ilgili verileri ele alırken geçerli paradigmayı doğrulayacak, katkı sağlayacak unsurları alırlar. Bu durum da, bazen çarpıtıcı bazen de seçmeci bir yaklaşımla tüm verileri geçerli paradigmayı doğrulayacak bir biçimde ele alma gayretine neden olur (Kuhn, 2015, s. 234). Bu anlayışla hazırlanan kitaplar geçerli paradigmanın yaygınlık kazanmasını sağlayan araçlar olarak fonksiyon icra eder ve yine bu paradigma tarafından biçimlendirilir. Açıktır ki bu ilişkiye paralel olarak, hâkim paradigmada gerçekleşecek bir değişim ders kitaplarında da ya kısmi ya da tümünden bir değişime sebep olacaktır.

Bu husus dikkate alındığında, belli bir alanda bir paradigmanın hâkim hale gelmesinin çoğu kez alternatif yaklaşımların azalması ve üretkenliğin yitilmesi gibi olumsuz sonuçlar vereceğini ve bu alanda kaleme alınan kitapların bu durumu pekiştirici bir rol oynayacağını ifade etmek mümkün görünmektedir. Dolayısıyla günümüzde kullanılan ders kitaplarını belirleyen bu türden bir teorik çerçevenin var olup olmadığı üzerine bir araştırma oldukça gerekli görünmektedir. Bu bağlamda Avrupa'nın son birkaç yüzyıllık askeri, ekonomik ve siyasi üstünlüklerini, hayatın ve tarihin hemen her alanına genişletme girişiminin bir sonucu olarak değerlendirilebilecek Avrupamerkezci yaklaşımın böyle bir paradigma olduğunu ve ders kitaplarını biçimlendirmede hatırı sayılır ölçüde etkili olduğu belirtebiliriz.

Bu paradigma ekonomi, kültür ve siyaset alanlarına ilaveten düşünce tarihi sahasında da Avrupa'ya merkezi rol veren bir yaklaşımı hâkim hale getirmiştir. Bu çerçevede sosyal bilimlerin tüm alanlarında özelde de bilim tarihi alanında yazılan kitapların Avrupa tarihini merkeze alan bir yaklaşım içinde tasarlandığı iddia edilebilir. Bu durum özellikle bilim tarihinin başlangıç aşaması ve tarihi seyriyle ilgili olarak, yalnızca Avrupa tarihini göz önünde bulunduran ve öteki medeniyetlerle etkileşimi hiçbir şekilde dikkate almayan bir yaklaşımın hâkim olması sonucunu doğurmuştur. Bu husus özellikle diğer medeniyet havzalarına mensup bireylerin bu bakış açısıyla hazırlanmış kitapları mutlak veriler olarak kabul etmesine ve kendilerinin bu sürece hiçbir katkılarının olmadığına inanarak aşağılık kompleksine kapılmalarına neden olmuştur denilebilir.

Bu çerçevede çalışmamızın konusu olan Fuat Sezgin'in kendi yaşadığı tecrübeler ve bunun hayatındaki yönlendirici etkisi oldukça çarpıcı ve dikkate değerdir. Sezgin bu konuyla ilgili tecrübesini ilkökul hocasıyla ilgili bir hatırasında anlatır. Onun hocası İslam bilginlerinin dünyanın öküz ve balığın sırtında olduğuna inandığını ve bilimsel bilginin bunların dünyasında pek yeri olmadığını anlatır. Sezgin bunun devamında da eğitim hayatı boyunca Rönesans denen bir bilim tarihi görüşü öğrendiğini ve Müslümanların bilim tarihine hiçbir katkısı olmadığını inandığını dile getirir (Sezgin, 2012a: 128). Çünkü bu yaklaşım Müslümanların insanlığın ortak mirası olan bilim tarihine hiçbir ciddi katkı yapmadığı fikrini dikte eden bir yaklaşımdır. Sezgin bu küçümseyici yaklaşımın neden olduğu aşağılık duygusundan, ancak üniversite hayatında tanıştığı hocası Ritter'in yönlendirmesiyle başlayan çalışmaları vasıtasıyla kurtulduğunu ifade eder (Sezgin, 2012a: 139). Dahası Sezgin bu aşağılık duygusunun tüm Müslümanlarda, özellikle de Türkiye'de daha fazla olduğunu dile getirir. Ona göre; Osmanlılar çok erken bir dönemde, gerçeği yansıtmayacak bir şekilde, Avrupa'yı olduğundan çok daha fazla bir üstünlükte gördüler. Bunun en çarpıcı bir örneği Kâtip Çelebi'nin *Cihannüma* isimli eserinin birinci ve ikinci versiyonlarının karşılaştırılmasında görülür. Sezgin, eserin Çelebi'nin kendi çalışmalarına dayanan birinci versiyonunun oldukça yüksek bir yetkinlikte olduğunu belirtir. Ancak Mercator'un bir kısmını çevirdiği coğrafya kitabının etkisi altında yazdığı ikinci versiyonun önsözünde Avrupa karşısında aşağılık duygusunun başladığı açık şekilde görünür. Oysa Sezgin'e göre Mercator'un atlası büyük ölçüde Müslümanların çalışmalarına dayanır ve Çelebi'nin kendi çalışmalarıyla ulaştığı sonuçlar da oldukça yüksek yetkinliktedir (Sezgin, 2012b: 61).

Buna göre Osmanlılarda çok erken bir dönemde Avrupalıların üstünlüğüne dayalı Rönesans bilim tarihi anlayışı kabul edilmiş ve bu üstünlüğün Müslüman kökenleri görülemediğinden aşağılık duygusu hâkim olmuştur. Belki de büyük ölçüde bu durumun bir sonucu olarak, Avrupa karşısındaki bu kendini yetersiz görme tavrı Türkiye'de diğer İslam ülkelerine nazaran daha fazla olmuştur. Öyle ki son yıllarda Müslümanların bilim tarihine katkılarında dair bulgular Türkiye'de büyük bir şüphe ve dirençle karşılanmaktadır. Sezgin bu durumu "ispat edilen tarihi bir realiteyi kabullenmeme üzerinde fanatik bir direnme" (Sezgin,2012a: 140) olarak ifade eder ve bu tavrın altında büyük ölçüde işaret ettiğimiz aşağılık duygusu vardır denilebilir.

Bu değerlendirmeleri dikkate aldığımızda, Avrupa'yı merkeze alan bilim tarihi paradigmasının yaygınlaşıp hâkim hale gelmesi, bir taraftan tarihi realiteyi nesnel bir şekilde anlamayı engellerken, bir taraftan da diğer medeniyet havzasına mensup bireylerin Batı karşısında kendini küçük görmesine neden olmaktadır. Şüphesiz böyle bir tasavvur bireyin üretebilmesi ve medeniyet birikimine katkıda bulunması için zaruri olan kendine güven duygusunu tahrip etmektedir. İşte bu noktada Avrupamerkezci paradigmanın hakikat üzerindeki engelleyici perdesinin aralanması ve geline nokta diğer medeniyet mensuplarının katkılarının ortaya çıkarılması, kendine güven duygusunun canlanması için hayati öneme

sahiptir. Bu doğrultuda Sezgin, Müslümanların ve özellikle de Türkiye’de yaşayan bireylerin değişen dünyada bir yer alıp katkı yapmak istiyorlarsa, kendilerinin insanlığın ortak bilim tarihinde çok önemli bir yeri olduğunun farkına varmalarını ve bunu yeniden gerçekleştirecek şartları tesis etmek üzerinde önemle durmaları gerektiğini salık verir (Sezgin, 2012c: 97).

Bu hususlar dikkate alındığında, Fuat Sezgin’in bilim tarihi alanında yaptığı bir ömür süren çalışmaları sonucunda, Müslümanların bilim tarihine yaptığı katkılara dair ortaya koyduğu keşifler ve Rönesans bilim tarihine yönelik eleştirileri ve tashih girişimlerinin hayati bir öneme sahip olduğu açıkça görülecektir. Bu doğrultuda biz de çalışmamızın amacını Fuat Sezgin’in Rönesans bilim tarihi anlayışına yönelttiği eleştirileri ve İslam bilim tarihinin temel hususiyetleri üzerine ortaya koyduğu görüşleri incelemek olarak belirledik.

2. RÖNESANS UYDURMASI BİLİM TARİHİ

Bizatihi Fuat Sezgin’in Rönesans uydurması olarak adlandırdığı bilim tarihi anlayışı, aslında Batı’yı nihai özne olarak merkeze alan Avrupamerkezci tarih anlayışının bilimler tarihi alanındaki bir yansımasından ibaret olarak görülebilir. Avrupamerkezci paradigma en genel anlamda uygarlık, gelişmişlik ve düşünce tarihinin Antik Dönem’de Yunanla başlayan ve modern döneme gelen bir süreç olarak daima Batı’ya özgü olduğunu ve bu gelişmenin doğrusal bir çizgi şeklinde ilerlediğini dile getirir (Gulbenikan, 2003: 29). Büyük ölçüde 19. yüzyılda görülmeye başlayan ve sosyal bilimler üzerinde de oldukça etkili olmuş bu bakış açısı, Avrupa’nın belirli alanlardaki hakimiyetini mutlak ve sürekli bir tarih olgu olarak göstermek üzere, dünya ve Avrupa tarihinin mitolojik bir yeniden kurgulanması olarak değerlendirilebilir ve bu haliyle Avrupa’yı merkeze koyan bir dünya tarihi okumasıdır (Amin, 2007: 97). Bu genel tarih anlayışının yakın bir geçmişte kurgulanmış olmasına paralel olarak Sezgin, Rönesans bilim tarihi anlayışının da 18. yüzyılda kurgulanmış tarihi gerçekliği yansıtmayan bir tasavvur olduğunu, Gilson’un bu durumu birkaç profesörün masa başında ortaya attığı bir düşünce şeklinde “Profesörler Rönesansı” diye adlandırarak maskaraya almasına atıfla dile getirir (Sezgin, 2012c: 87). Buna göre bilimler tarihini yalnızca Batıya ait bir etkinlik olarak ele alan Rönesans bilim tarihi anlayışı uzun geçmişi olan bir tasavvur değil, aksine en fazla birkaç yüzyıllık bir geçmişe dayanan kurmaca bir tasavvurdur.

Avrupamerkezci paradigmayla ilgili olarak işaret edilmesi gereken bir diğer husus da şudur; bu tasavvurun oluşmasında Antik Yunan’ın Avrupalıların atası olarak ayrıcalıklı bir konumu vardır. Avrupalıların atası olarak Antik Yunan gelişmişlik, düşünce tarihi ve medeniyetin başlangıç noktası olarak ele alınır. Bu anlayış doğrultusunda ‘Yunan Mucizesi’ olarak da adlandırılabilir bu tarihi süreç, hiçbir medeniyete herhangi bir şey borçlu olmayan ve bütün başarıların tek kaynağı olarak ele alınır. Antik Yunan’a verilen bu özel konum Avrupa’nın üstünlüğü, özgünlüğü ve başka medeniyetlerden bir şey almadığı gibi iddiaları temellendirme fonksiyonunu icra eder (Başkaya, 2015: 21). Bu bağlamda, felsefe tarihinden iktisat tarihine, siyaset tarihinden bilim tarihine varıncaya kadar tüm bilim alanlarının tarihiyle ilgili çalışmaların Antik Yunan’la başlatılıp, Roma ile devam eden ve Ortaçağ’dan geçerek modern döneme ulaşan bir çizgi halinde ele alınarak Avrupa’ya özgüymüş gibi gösterilmesi bu anlayışın çarpıcı bir sonucu olarak ele alınabilir. Fakat Bernal bu anlayışın, geçmişi ancak 19. yüzyılın başına kadar giden ve gerçeklikle pek örtüşmeyen bir kurmaca olduğunu göstererek, bu durumu ‘Antik Yunan’ın tezgâhlanması’ olarak betimler (Bernal, 1987: 2).

Şüphesiz bu anlayışın bir yansıması olarak Rönesans bilim tarihi anlayışında da, bütün insanlığın birikimi sonucu ortaya çıkmış olan bilimsel sonuçlar ısrarlı bir şekilde Yunanlılara bağlandı ve burası bilimler tarihinin başlangıcı olarak kabul edildi. Bunun sonucu olarak Sümerler, Hititler ve Mısırlılar gibi diğer medeniyet havzalarının bilimler tarihine katkıları görmezden gelindi. Oysa Sezgin’e göre bu durum bilimsel bilginin birikimli mahiyetini ihlal eden ve tarihi realiteyle uyuşmayan bir tasavvurdur ve bu nedenle reddedilmelidir. O bu anlayışın gerçek dışılığını Otto’nun, Yunanlıların başta değil ortada bulduklarını ve o dönemdeki bilimsel etkinliği açıklayabilmek için en az 2500 yıl daha geriye gitmek gerektiğini dile getiren değerlendirmelerine referansla ifade eder (Sezgin, 2012d: 99). Dolayısıyla bilimler tarihini Yunanla başlatma yaklaşımı tarihi gerçeklere tekabül eden bir tasavvurdan çok, Bernal’in yukarıda da işaret ettiği gibi, Batının özgünlüğünü ve başka medeniyetlerden etkilenmediğini dikte etmeyi amaçlayan bir tezgâhlama olarak görmek mümkün görünmektedir.

Öte yandan Avrupamerkezci paradigma yalnızca uygarlığı, gelişmişliği, düşünce tarihi ya da bilim tarihini Antik Yunanla başlatma iddiasında değildir, buna ilaveten tarihin ilerleyen dönemlerdeki seyir süreciyle ilgili de önemli imaları içerir. Buna göre, tarihi akışı Batı merkezli olarak ele alan bu yaklaşım genel olarak Antik Yunan ile Rönesans arasındaki 1500 yıllık tarihi süreci Yunan düşüncesini aşamamış bulanık bir geçiş dönemi olarak görür (Amin, 2007, s.113). Bunun bir sonucu olarak o dönemde diğer medeniyet havzalarında ortaya çıkan tüm düşünce faaliyetlerini ya tamamen görmezden gelen ya da yalnızca Batı düşüncesiyle ilişkisi üzerinden dikkate alan bir yaklaşım benimser.

Bu paradigmanın aradaki uzun tarihi seyri göz ardı ederek Antik Yunanı Rönesans'a bağlayan tavrı, bilim tarihi alanındaki yansımalarında da bariz bir şekilde karşımıza çıkar. Rönesans bilim tarihi anlayışına göre Avrupa'nın 12. yüzyıldan 16. ve 17. yüzyıla kadar süren ve modern dönemi netice veren gelişme merhalesi, Yunan bilimlerinin yeniden tanınması ve özümsemesi süreci olarak ele alınır (Sezgin, 2012b: 56). Burada açıkça görüleceği üzere Antik Yunandan 12. yüzyıla kadar geçen bin yılı aşkın süreç ve bu süreçteki tüm gelişimler göz ardı edilerek, Avrupa'yı modern döneme ulaştıran gelişim merhalesi doğrudan Antik Yunana bağlanmıştır. Oysa tamamen birikimli bir yapıda olan ve birbirine eklenmiş süreçlerin bir sonucu olarak ortaya çıkabilecek olan bilimsel ilerleme etkinliği böyle bir sıçramacı anlayışla açıklanamaz görünmektedir. Bu olguya işaret etmek üzere Sezgin, Fransız oryantalist Reinaud'un şu sözlerini aktarır:

Rastlantı, tekniklerin ve sanatların ilerlemesinde çok büyük bir rol oynamaz. İnsanlık bütün keşiflerinde istikrarlı bir şekilde ileriye doğru, birdenbire bir sıçrayışla değil, adım adım hareket eder. Her zaman aynı hızla ilerlemez, fakat hareket süreğendir. İnsan icat etmez, sonuçlar çıkarır. Mesela insan bilgisinin bir alanını ele alalım: Bu alanın tarihi, yani ilerleme tarihi, aralıksız bir zincir oluşturur. Olgular tarihi bize bu zincirin parçalarını verir ve bizim görevimiz, kaybolan halkaları her bir parçayı bir diğerine eklemek için yeniden bulmaktır (Sezgin, 2008: 13).

Dolayısıyla Rönesans bilim tarihinin yukarıda işaret ettiğimiz tavrı, Avrupa'yı modern döneme ulaştıran gelişme merhalesi zincirinin öncü halkalarını göz ardı etmekte ve doldurulması gereken uzun bir kayıp halkalar zinciri bırakmaktadır. Fuat Sezgin'e göre bu anlayışın neden olduğu kopukluk ya da Avrupa'yı modern döneme taşıyan öncüllerin bilinmemesi en çokta Müslümanların bilim tarihine yaptıkları katkılar aleyhinde tezahür etmektedir (Sezgin, 2012d: 101). Diğer bir ifadeyle Rönesans bilim tarihi anlayışının en fazla görmezden geldiği katkılar Müslümanlar tarafından gerçekleştirilen bilimsel etkinliklerdir. İşte bu noktada Fuat Sezgin'in İslam bilim tarihinde ortaya çıkan yaratıcılık ve bunların ürünlerine dair keşifleri bu anlayışı kökünden sarsmakta ve 'yitik hazinenin kâşifi' unvanını tam olarak hak ettiğini göstermektedir.

Ancak şu husus belirtilmelidir ki, Rönesans bilim tarihinin bu sıçramacı karakteri yalnızca diğer medeniyetlerin katkısını görmezden gelme neticesini ortaya çıkarmaz. Daha kötüsü, diğer medeniyetlerin inkâr edemediği katkıları söz konusu olduğunda, bu katkıları yalnızca Batı'yla ilişkisi çerçevesinde indirgemeci bir yaklaşımla ele alır. Bunun en çarpıcı bir örneği Arap-İslam kültürünün bilim tarihi katkısını yalnızca Yunan kitapları tercüme ve nakletme olarak ele alma tavrıdır. Bu durumu Fuat Sezgin şu şekilde ifade eder:

Bu akım bağlamında bilim tarihçileri bariz bir şekilde ilk kez 18. yüzyılda adeta kelimenin tam anlamıyla, insanlık düşünce tarihinde Arap-İslam bilimlerinin her türlü yaratıcı konumunu inkâr eden Rönesans kavramında bir evrensel-tarih görüşüne sürüklenmişlerdir. Bilim tarihinin çok kaba dokunan ve gerçeklikten uzak devrelendirilmesinde, Rönesans olarak adlandırılan fenomen Yunan döneminin doğrudan doğruya bir devamı olarak görülmüştür. Bu zamansal sıçrayışta Arap-İslam kültürüne olsa olsa en çok bir "bazı Yunanca eserleri muhafaza ve tercüme etmek yoluyla aktarıcı" rolü kalıyor (Sezgin, 2014: 15-16).

Buna benzer bir durum İslam felsefesi tarihine dair değerlendirmelerde görülebilir. Buna göre İslam felsefesi etkinliği yalnızca Yunan mirasını modern döneme aktaran özgünlükten yoksun bir nakil faaliyeti olarak ele alınmalıdır (Davutoğlu, 1990: 10). Dolayısıyla Rönesans bilim tarihi anlayışının Antik Yunan'dan modern Avrupa'ya sıçrayan tarih yaklaşımı, bu ara dönemdeki gelişim merhalesini

görmezden gelmenin ötesinde, ortaya çıkan tüm yaratıcı ve özgün faaliyetleri de yalnızca bir nakil faaliyetine indirgeyerek, tarihi gerçekliğin üzerini örten bir imge perdesi işlevi görür.

Bu bilim tarihi anlayışıyla ilgili en kötü husus ise, işaret ettiğimiz tüm bu eksiklik ve yanlışlıklarına rağmen, bilimler tarihi yazımındaki esas temayülü temsil etmesi ve ders kitaplarının büyük ölçüde bu bakış açısıyla yazılmış olmasıdır. Dahası başta Fuat Sezgin olmak üzere birçok oryantalistin, bu bilim tarihi anlayışının yanlışlığı yönünde ortaya koydukları bulgular ve yaptıkları çalışmalara rağmen, okul kitaplarında hâkim olan bu bilim tarihi anlayışında kayda değer bir etki ve değişim gerçekleşmemiştir (Sezgin, 2014: 16). Tüm bu hususlar dikkate alındığında Fuat Sezgin'in bu bilim tarihi anlayışına yönelik eleştirileri ve düzeltme yönündeki çabalarının dikkate alınması ve yaygınlaştırılmasının, sahil bir bilimler tarihi anlayışı geliştirerek bu sürece katkıda bulunmamız bağlamında hayati bir öneme sahip olduğunu ifade edebiliriz.

3. FUAT SEZGİN'İN BİLİM TARİHİ TASAVVURU VE İSLAM BİLİM TARİHİ

Yukarıdaki değerlendirmeler çerçevesinde Sezgin'in cari bilim tarihi paradigmasını kabul etmediğini ve eleştiriye tabi tuttuğunu ana hatlarıyla göstermeye çalıştık. Şüphesiz Fuat Sezgin yalnızca bu anlayışı eleştirmekle kalmamış, buna karşı alternatif bir bilim tarihi anlayışı ortaya koymuş ve bu anlayışın felsefi temellerini ve tarihi realiteye tekabül yetini göstermeye çalışmıştır. Şimdi bu doğrultuda Fuat sezgin'in bilim tarihi anlayışı ve bu çerçevede İslam bilim tarihinin, genel tarih içindeki konumuna dair değerlendirmelerini ana hatlarıyla ele almaya çalışalım.

Fuat sezgin'in bilim tarihi anlayışına dair en belirleyici ve temel ilke, bilimin tüm insanlığın ortak mirası olması ve buna paralel şekilde bütünsel bir faaliyet olarak ele alınmasıdır. Bu çerçevede Sezgin hemen her fırsatta bilimler tarihinin, katkı düzeyleri ve miktarları farklı farklı da olsa, tüm insanların ortak katkısıyla vücuda gelmiş bir etkinlik olduğunu ifade eder. Bu bağlamda çarpıcı bir değerlendirmesi şu şekildedir:

Ben medeniyet tarihini bir bütün olarak kabul ediyorum. Bu, bütün insanlığın müşterek malıdır... Bizler, Yunanlılar ve bugünkü modern Avrupalılar modern teknolojiyi geliştirmişlerse, o başka bölgelerde yaşayan insanların da bu süreçte katkısı vardır. Ben bilimler tarihine böyle bakıyorum. Bilimler tarihinin gelişmiş safhalarında, insanlığın büyük ve müşterek tarihinden öğrendiğimize göre Babillileri, Çinlileri, Hintlileri, Mısırlıları da buluyoruz. Yunanlıları da... Bu böyle geliyor (Turan, 2010: 41).

Açıkça görüleceği üzere bu anlayış, yukarda işaret ettiğimiz anlayışın bilim tarihini tek bir medeniyet havzasına indirgeyen yaklaşımının aksine, bilimler ya da medeniyet tarihine az ya da çok katkı yapmış tüm medeniyet havzalarının faaliyetlerini tanıma ve onların haklarını teslim ederek tarihi süreci daha doğru bir şekilde kavrama imkânı vermektedir. Sezgin bu anlayışına paralel olarak İslam bilim tarihinin bilimler tarihi içerisindeki konumunu belirlerken de onların öncülleriyle ilişkisi çerçevesinde belirler. Bu hususu Müslümanların katkılarına dair bir değerlendirmesinde şu şekilde ifade eder:

Bilim ve teknoloji tarihinin bütün insanlığın ortak mirası olduğu inancı bu [İstanbul İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi] müzenin kuruluşunun esasını teşkil ediyor. Eğer burada alet ve araçlarla İslam kültür dünyasının bu ortak mirastaki payını göstermeye çalışıyorsak da, biz, Müslümanların bunlara sıfırdan başlamadıkları gerçeğini, evvela geçmiş kültür dünyalarından, öncelikle Yunan'dan ve İslam öncesi Bizanslılardan aldıklarını geliştirdikleri gerçeğini gözden kaçırmıyoruz (Işık, 2010: 15).

Bu bağlamda Sezgin'in dikkate değer bir başka iddiası, bilimler tarihini insanlığın ortak mirası olarak gören anlayışın ilk olarak Müslüman bilim tarihçilerinde karşımıza çıktığıdır. Bu görüşünü Alman tıp tarihçisi Heischkel'in İbn Ebi Usaybi'e üzerine yaptığı değerlendirmeye atıfla dile getirir:

İbn Ebi Usaybi'e kendisini Antik ve İbrani dünyası efsanelerinin tek yanlılığından koparmıştır. O, tıbbın doğuşuna ilişkin her milletin kendine özgü bir tarihi olduğunu bilmektedir... Böylece bir tıp, yüzlerce yıl içerisinde diğerinin yerini alır. İbn Ebi Usaybi'e, bir milletin tıbbı hakkında "Bu en eski tıptır" denilebileceği konusunda şüphelidir... bu Arap tabip, ondan hiçbir hekimin sahip olmadığı dünya çapında evrensel bir bakış açısı elde etmiştir. İlk defa onda, yani İbn Ebi Usaybi'de tıbbın geçmişi evrensel tarih bakışıyla ele alınmıştır (Sezgin, 2012d: 109).

Bilimin tüm insanlığın ortak mirası olduğu anlayışıyla doğrudan bağlantılı diğer bir husus ise, bilimsel faaliyetin birikimle ortaya çıkan bütünlüklü yapısıdır. Diğer bir ifadeyle, bilimsel ilerleme tesadüf eseri sıçramalarla ya da bir birinden kopuk süreçlerle ortaya çıkmaz, ancak birbirini takip ederek eklenilen sürekli bir birikimin neticesinde gerçekleşebilir. Buna bağlı olarak Sezgin bütün bir bilim tarihinin, bazen farklı medeniyet havzalarında, bazen farklı süratlerde tezahür etse de bu akışın birbirinden ayrılamaz bir bütünlük olduğu tasavvurunu nehir analojisi üzerinden şu şekilde ifade eder:

Ben bilimlerin tekâmülü kanunu, bir nehre benzetiyorum... nehir küçük kaynaklardan çıkıyor, yavaş yavaş çoğalıyor, bir eğimden aşağı süratle akıyor. Ovaya doğru hızla akıyor ve ovada hem genişliyor hem de sürati azalıyor. Sonra bir daha toplanıyor ve yeniden hız kazanıyor ve bu şekilde sürüp gidiyor. Bilimler, farklı insanların ellerinden geçerek, farklı kültür dünyalarından geçerek yavaş yavaş ilerliyor. Ve bugünkü haline geliyor (Turan, 2010: 81).

Bilimi bir bütünlük olarak gören bu tasavvur, aynı zamanda hem Sezgin'in modern bilimin İslam bilim tarihi dikkate alınmadan açıklanamayacağı iddiasının temel dayanağı hem de konuyu ele alma biçimini belirleyen temel ilke olarak görülebilir. Bu bağlamda İslam bilim tarihine dair keşiflerini bilimler tarihini oluşturan zincirin halkaları olarak gördüğünü şu şekilde ifade eder:

Sunulan bu katalogda anlatılan ve resimlerle gösterilen aletler... 800 yıl boyunca Arap-İslam kültür çevresinde gerçekleştirilmiş olan başarılarla yönelik küçümseyici yaygın kanaati mümkün olduğunca değiştirmeye katkıda bulunmak amacıyla yapılmıştır. Fakat ne temel düşüncemizde ne de üstlendiğimiz bu ödevi yerine getirme gayretimizde "biz bulduk" heyecanı hareket etmiyoruz, bilakis biz bilimler tarihinin bütünlüğüne ve yukarıda Reinaud ve Fave tarafından formüle edilmiş prensibe inanıyoruz: İnsanlığın ortak bilimsel mirası, süregelen adımlarla, her zaman düz bir çizgi halinde olmasa da, değişken bir hızla büyümektedir (Sezgin, 2014: 10).

Dolayısıyla Müslümanların 800 yıl süren yaratıcılık evresi boyunca ortaya koyduğu eserler, kendilerine intikal eden devasa bilim birikiminin devamı olduğu gibi, bu birikimin 500 yıl boyunca Avrupalılar tarafından alınma ve özümsemesi merhaleleri dikkate alınmadan da günümüzde ulaştığımız bilimsel gelişme olgusunu açıklamak mümkün olmayacaktır.

Fuat sezgin'in bilim tarihi anlayışı çerçevesinde dikkate almamız gereken önemli hususlardan biri de, onun bilimler tarihçesine biçtiği rolle ilgilidir. Fuat Sezgin'e göre bilimler tarihçesinin görevi yalnızca kronolojik bir sırayla bilimsel ilerlemeyi tanıtmaktan ibaret değildir, buna ilaveten bu tarihi seyirdeki ilerleme ve gerilemelerin nedenlerini, daha doğru bir tabirle felsefi temellerini ortaya koyarak günümüz insanına ışık tutmaktır. Sezgin bu anlayışını şu şekilde dile getirir:

Ben ise bilim ve medeniyet tarihçesinin ödevini, tarihi realiteyi tanımak çabasından başka, birkaç bin yıldaki başarı ve duraklamaların panoramasını öğrenerek bugünkü büyük insan topluluklarının kuvvetli veya zayıf olma sebeplerini araştırmakta buluyorum (Sezgin, 2012c: 85).

Bu anlayış doğrultusunda Sezgin'in yaptığı en büyük katkılardan biri, İslam bilimler tarihinin yaratıcılık merhalesini bir mucize olarak değerlendiren George Sarton ve Willy Hartner adında iki bilim tarihçesinin, bu mucizenin nedenini bilemiyoruz itirazlarına karşı, İslam bilimler tarihi mucizesinin altında yatan felsefi temelleri ve zihni dönüşümü vazıh bir şekilde ortaya koymasıdır. Bu çerçevede ortaya koyduğu prensipler, bir yandan İslam bilimler safhasının kendine özgü temel özelliklerini ifade ederken, bir yandan da kendi bilim tarihçiliği anlayışını biçimlendiren temel ilkeler olarak görülebilir.

Fuat sezgin'in değerlendirmeleri çerçevesinde, İslam bilimler safhasını ortaya çıkaran en temel nedenin İslam'ın ilme, bilgiye ve bunu elde etme çabasına verdiği kayıtsız şartsız kıymet ve önem olarak belirlenebileceği kanaatindeyim. Çünkü bu temel olgu, bahsedeceğimiz diğer prensipleri de anlamlandırarak zemini oluşturmaktadır. Gerçekten de gerek İslam Peygamberinin (s.a.v.) gerek Kur'an'ın bilgiyi, ilmi yüceltmeleri ve buna teşvik etmeleri, Müslümanları bu yaratıcı evreye ulaşmaya teşvik eden en birinci saik olarak görülmelidir. Bu çerçevede Sezgin Müslümanların, toplumun bütün katmanlarının katıldığı ve artan bir hızla devam eden bu bilimsel faaliyetlerinin altındaki en büyük bir sebebin, İslamın ilme verdiği önem olduğu hususunu Rosenthal'ın şu veciz ifadesi üzerinden dile getirir:

Belki de, kapsamı hızla genişleyen çeviri faaliyetlerini temellendirmek için, Müslümanlara tıp, simya ve pozitif bilimlerle tanışmayı cazip gösteren ne pratik faydacılık, ne de felsefi-teolojik sorunlarla uğraşmalarına sebep olan teorik faydacılık yeterli olabilirdi, eğer Muhammed'in dini ta başlangıçtan itibaren bilimin ('ilm) rolünü dinin ve böylece bütün bir insan hayatının asıl itici gücü olarak öne sürmemiş olsaydı... 'Bilim' İslam'da böylesine merkezî bir konuma yerleştirilmiş, hatta neredeyse dini bir saygı görmüş olmasaydı, muhtemelen çeviri faaliyeti, olduğundan daha az bilimsel, daha az sürükleyici ve daha çok yaşamak için pek zaruri olanı almaya –gerçekte bilinenden farklı bir şekilde- sınırlanmış olarak kalırdı (Sezgin, 2008: 5).

Müslümanların bilimsel faaliyetlerle ilgisinin yalnızca teorik ve pratik faydacılıkla anlaşılacağı şeklindeki yukarıda işaret ettiğimiz hususa ilaveten, Dimitri Gutas (2011) farklı olgulara dayanarak Müslümanların bilim faaliyetlerine katılma sürecinin çok katmanlı ve karmaşık yapısını indirgemeci yaklaşımların açıklayamayacağını ifade eder. Gutas'a (2011) göre Müslümanların gerçekleştirdiği çeviri faaliyeti toplumun bütün katmalarının katıldığı, uzun süre devam eden ve yalnızca belirli bir zümreye ait olmayan bir fenomen olduğundan, bu etkinliği yalnızca kendilerini ulvi amaçlara adanmış birkaç Süryani Hıristiyan'ın çabaları sonucu ortaya çıkan bir şey olarak gören ya da birkaç aydın hükümdarın bilgeliği ve sağladıkları teşvik üzerinden açıklamaya çalışan teoriler bu fenomeni açıklamada yetersizdir. Burada asıl sorulması gereken bu sınıfları ve daha başkalarını bu etkinliğe sevk eden temel sebebin ne olduğudur (Gutas, 2011: 16-17). Dolayısıyla Müslümanların bilim tarihine dâhil olma ve katkıda bulunma faaliyetlerinin altında yatan, ilme çok yüksek bir önem atfeden İslam dünya görüşünün zihinlerde gerçekleştirdiği dönüşüm dikkate alınmadan, bu merhalenin anlaşılması ve hakkıyla açıklanması pek mümkün görünmemektedir denilebilir.

İlmin bizatihi önemli olması şeklindeki bu temel ilkeye dayanan İslam bilim anlayışının bir diğer prensibi ise adil ya da ölçülü tenkit prensibidir. Bu prensip en temel anlamda Müslüman bilim insanlarının ilim alışverişi yaptıkları öncülleriyle ve çağdaşlarıyla hakikat ve nesnellik esasına dayanan adil ve ahlaki bir ilişki kurma biçimini ifade eder. Daha açık bir ifadeyle, Sezgin'e göre Müslümanlar karşılaştıkları kaynaklarda doğru gördükleri şeyleri takdir ve yanlış gördükleri şeyleri de ne pahasına olursa olsun eleştiren, ancak bunu yaparken de kesinlikle ahlak, saygı ve edep içerisinde yapan bir yaklaşıma sahiptir. Bu karakteristik yalnız birkaç müstesna kişide görülen bir tutum değil, aksine Allah korkusu, insaf ve adil olma mefhumlarına dayanan genel bir tavidir. Bu durumu o "yıllarca, binlerce kitaba bakarak takip ettim ve hep aynı şeyi gördüm" (Turan, 2010: 94) diyerek ifade eder. Bu bağlamda Sezgin'in, bu anlayışın somut ve çarpıcı bir tezahürü olan İbnü'l Heysem'e ait şu ifadeyi tekrar etmesi oldukça manidardır:

Herhangi bir kişi eğer gerçeği öğrenmek istiyorsa, bu, onun kendini geçen kuşakların kitaplarına sarılıp, onlara karşı duyduğu iyimserliğe kaptırmakla sağlanmaz, o böyle bir davranışı yasak sayarak, tam anlayıp anlamadığı yönünde titizlik gösterir, ispat ve delile dayanır, noksanlık ve yanlışlıklara mahkûm bir beşer olan yazarın sözüne değil. Bilim kitaplarına karşı, araştırmacı, maksadı gerçeği bilmek ise okuduğu her şeye karşı kendini bir düşman durumuna sokmalıdır, metni ve kenar notlarını delik deşik edip, her yönden hücum halinde görmeli, ama o bu düşmanlık tavrında ne insafî unutmalı ne de müsamahakâr davranmalıdır. Eğer o ancak böyle hareket ederse, gerçek ona kucağını açacak ve ona öncellerinin ifadelerindeki noksan ve kuşkulu taraflar gözükmeye başlayacaktır (Işık, 2010: 21).

Fuat Sezgin'in bu çerçevede dikkate değer diğer bir iddiası da, bu prensip bağlamında Müslümanlarla Avrupalılar arasında bir mukayese yapıldığında bariz bir farklılığın olduğu iddiasıdır. O Avrupalıların gerek bilgi alışverişinde hakkaniyete dikkat etme gerekse de eleştirirken edep ve saygı kurallarına dikkat etme alışkanlıklarının olmadığını, aksine eleştiri dilinde küfürbaz bir tavrın hâkim olduğunu belirtir (Turan, 2010: 94). Bu hususlar dikkate alındığında, Sezgin'in Müslüman bilim anlayışına has bir karakteristik olarak belirlediği adil tenkit prensibinin, İslam bilimler mucizesinin gerçekleşmesindeki rolü ve onu seçkin konuma getirmedeki etkisi teslim edilecektir.

Son olarak mutlaka belirtilmelidir ki, bu ilkeyi tespit edip ortaya koyan Sezgin'in bizzat kendisi de bilim tarihçiliğinde bu ilkeye azami ölçüde riayet etmektedir. Gerçekten de onun çalışma alanları çerçevesinde meslektaşları olan oryantalistlerle kurduğu ilişki bu anlayışın bariz yansıması olarak görülebilir. Fuat

Sezgin hemen her konferansında, her yazısında oryantalistlerin, gerek genel bilim tarihine gerekse de İslam bilim tarihine dair kıymet biçilmez katkılarını takdirle ve minnetle anar ve onların bu katkıları olmaksızın birçok şeyin eksik kalacağını tüm açıklığıyla ifade eder. Ancak bununla birlikte onların tezlerindeki yanlışlıkları ya da İslam bilimlerine dair bulgularını yaymadaki ilgi eksikliği gibi hususları da hiç çekinmeden saygı çerçevesinde dile getirir.

Fuat Sezgin'in İslam bilim anlayışıyla ilgili tespit ettiği ve adil tenkit prensibiyle yakından ilişkili ikinci hususiyet ise, kaynak göstermeye azami riayet etme tavrıdır. Sezgin'e göre Müslümanlar daha başlangıcından itibaren kullandıkları kaynakları zikretme ve bunu hiç çekinmeden titizlikle yerine getirme konusunda çok berrak bir tasavvura sahiplerdi. Ona göre bu yaklaşım diğer kültür dünyalarında pek bulunmayan İslam kültür dünyasına has bir özelliktir (Turan, 2010: 95). Bu çerçevede Avrupalılarla Müslümanlar arasında yaptığı karşılaştırma oldukça ilgi çekicidir. Sezgin; Yunanlıların öncülleri hakkında çok az ipucu veren, kaynak gösterme geleneği çok zayıf bir yaklaşıma sahip olduğunu ve bunun Avrupalılarda tamamen silindiğini belirterek, Müslümanlarınkiyle kıyaslanabilecek bir kaynak gösterme itiyadının ancak 18. yüzyılda ortaya çıktığını öne sürer (Turan, 2010: 82). Sezgin'e göre daha kötüsü, özellikle Ortaçağ Avrupası'nda Arap-İslam kültür dünyasından yapılan alma sürecinde 'aşırımacılık' olarak nitelendirilebilecek bir tavrın hâkim olmasıydı. Latinceye çevrilen birçok kitap ya çevirenin adıyla ya da Galen veya Hipokrat gibi Yunanlılara atfedilerek çevrildi ve böylece esas müelliflerin adı ortadan kayboldu. Fuat Sezgin bunun en çarpıcı örneğini, 25 kadar tıp kitabını çeviren Constantinus Africanus isimli rahibin çevirilerindeki tavrı üzerinden verir. Constantinus Kartaca'dan getirdiği birçok tıp kitabını çevirip kendi adı altında yayınladı ve bu kitaplar yaklaşık 800 yıl boyunca ona ait kitaplar olarak kabul edildi. Sezgin Constantinus'un bu tavrıyla ilgili somut örnekleri ortaya koyduktan sonra, onun bu tavrını açıklama girişimlerine dair değerlendirmeleri tetkik ederek, bu açıklamaların gerçeği yansıtmadığını ve bu tavrın kasti bir tavır olduğunu öne sürer (Sezgin, 2014: 141-142). Tüm bu değerlendirmeler dikkate alındığında Müslümanların başlangıcından beri sahip olduğu kaynak gösterme itiyadının bilimin ilerlemesi ve bu sürece katkıda bulunanların hakkının teslim edilmesi noktasında oldukça önemli bir rol oynayan yüksek bir erdem olduğu ifade edilebilir. Öte yandan Batı'da kaynak gösterme alışkanlığındaki eksiklik bir yandan Rönesans uydurması bilim tarihine zemin hazırlamış bir yandan da Müslümanlara ait birçok buluşun başkalarına atfedilmesine neden olmuştur denilebilir.

Sezgin'e göre; İslam bilimler safhasını belirleyen birbiriyle bağlantılı diğer iki prensip de, uzun gözlem ve deneye dayalı araştırma anlayışı ile teori-pratik dengesidir. Bu prensipler en temelde bilgiye konu olan eşyanın belirli bir düzen ve mizan içinde var olduğunu ve ele aldığımız eşyanın tabiatına uygun yöntemler üzerinden bu düzenin ortaya konabileceğini ifade eder. Sezgin; İslam kültür dünyasındaki uzun gözleme dayalı, teori-pratik dengesini gözetten araştırma yaklaşımının diğer kültür dünyalarında bu düzeyde olmadığını ve özellikle Yunan kültür dünyasıyla kıyaslandığında Müslümanların onları dikkate değer bir ölçüde aştıklarını öne sürer (Sezgin, 2008a: 8). Bu çerçevede Faruki'nin İslam dünya görüşünün neden olduğu zihniyet dönüşümü ile tabiat tasavvuru arasındaki ilişkiye dair değerlendirmeleri, bu olgunun nedenini anlamamızda oldukça yararlı olacaktır. Faruki'ye göre İslam dünya görüşünün kurucu ilkesi olarak tevhit, yani Allah'ın mutlak birliği, sahip olduğu birçok mananın yanı sıra en temelde varoluştaki tüm hadiselerin tek bir kudret tarafından neden olunduğunu, bunun dışında sihir, büyü, ruhculuk gibi başka herhangi bir güç sahibi nedenin olmadığını ifade eder. Buna göre tabiatta meydana gelen tüm hadiseler, hakim ve mutlak ilim sahibi tek bir varlığın etkisiyle ortaya çıkar ki, bu da olaylar arasındaki nedensel bağlantının belli bir düzen ve intizam içerisinde sürekliliği anlamına gelir. Dolayısıyla bu anlayış, sürekli tekrar eden nedensellik ilişkisinin tetkik ve inceleme ile keşfedilebileceği tasavvurunu netice verir (Faruki & Faruki, 1999: 97). Bu anlayışın etkisi altında Müslümanlar daha başlangıcından itibaren varlığın belirli bir düzen içinde olduğu ve bunun uygun yöntemlerle keşfedilebileceği tasavvuruyla tabiatı incelemeye başladılar denilebilir. Bu husus İslam kültür dünyasındaki deney ve uzun gözleme dayalı araştırma yönteminin diğer kültür dünyalarından ayrı bir düzeyde olmasının temel nedeni olarak görülebilir.

Fuat Sezgin bu olguyu çarpıcı örneklerle inkâr edilemez bir şekilde ortaya koyar. Bunun en çarpıcı örneği uzun gözlem anlayışının sonucu olarak ortaya çıkan rasathanelerdir. Sezgin böyle bir inceleme metodunun Yunanlılarda olmadığını ve ilk rasathanelerin Müslümanlar tarafından kurulduğunu belirterek, bunun neticesinde elde edilen muazzam başarıları detaylı şekilde ortaya koyar (Sezgin, 2012: 122). Öte yandan teorik bir arka plana dayalı deney yapma yönteminin de Müslüman bilim

insanları tarafından benimsendiğini öne sürerek, Cabir İbn Hayyan'ın kimya ve diğer doğa bilimlerindeki yaklaşımı ile İbnü'l Heysem'in fizik alanındaki çalışmalarını örnek verir. Bununla ilgili olarak deneysel inceleme yönteminin İngiliz âlim Roger Bacon'a ait olduğu şeklinde Avrupa'da kabul edilen görüşün gerçek olmadığını ve bu olguyu kendisiyle birlikte Wiedemann ve Scharmm gibi bilim tarihçilerinin de kabul ettiğini belirtir (Turan, 2010: 98). Tüm bu değerlendirmeler dikkate alındığında açıkça görülecektir ki, doğa bilimlerinin ve Müslümanların bu alandaki katkılarının temel nedeni olan, tabiatdaki hadiselerin belirli bir düzen içerisinde meydana geldiği ve bunu bilmenin mümkün olduğu şeklindeki anlayış, başlangıcından beri Müslümanların sahip olduğu bir tasavvurdu ve bu tasavvur İslam kültür dünyasında tesadüfi olarak değil, aksine İslam dünya görüşünün zihinlerde meydana getirdiği dönüşümün bir sonucu olarak gerçekleşmişti.

Fuat Sezgin'in İslam bilim anlayışıyla ilgili tespit ettiği bir diğer önemli karakteristik de, Arap-İslam kültüründe vazih bir tekâmül düşüncesinin hâkim olmasıydı. Bu tasavvur en temelde hem bireyin hem de bir bütün olarak ilmi birikimin sürekli daha iyiye, mükemmele doğru ilerleme potansiyelinde olduğu, dolayısıyla da bu doğrultuda bitmek tükenmek bilmez bir gayret sarf etmek gerektiği anlamına gelir. Sezgin bu kanunun tam anlamının, Peygamber'in (s.a.v.) "İki günü birbirine denk olan zarardadır" şeklindeki hadisinde karşımıza çıktığını belirterek, İslam kültür dünyasında bu anlayış doğrultusunda sürekli bir öğrenme ve tekâmül için gerekli koşulların sağlandığını ifade eder. Bu anlayışın çarpıcı bir örneği olarak İbni Rüşd'ün şu sözünü nakleder: "Biz bugün birçok şeyi bilemiyoruz. Ama bu demek değildir ki böyle kalacak. Gelecekte yeni imkânlar ortaya çıkacak ve bizim çözemediğimiz problemler çözüme kavuşacaktır." (Turan, 2010: 95). Açıkça görülecektir ki, bu sürekli tekâmül düşüncesi bir yandan bireyi daima olduğundan daha iyi olmaya teşvik ederken, bir yandan da ulaşılan noktanın asla bir son olmadığını ima ederek gelecek nesle önemli görevler yükler. Böylece ilme ve bilgiye olan ilgi hem toplumun her kesimine yayılmış hem de sürekli olmuştur denilebilir.

Sezgin'in İslam bilim safhasının karakteristikleri olarak belirlediği son iki husus, yukarıda çerçevesini çizmeye çalıştığımız anlayışın uygulamada yansımaları olarak görülebilir. Buna göre İslam kültür dünyasında bilimin yalnızca kitaplardan değil hocalardan öğrenilmesi neticesinde ilk üniversiteler ortaya çıkmış ve eğitim ileri düzeyde kurumsallaşmıştır. İkinci olarak da bilimi öğrenme ve üretme faaliyetleri yalnızca büyük şehirlerde belli merkezlerde kalmayıp İslam dünyasının geneline yayılmıştır (Sezgin, 2012d: 105).

4. SONUÇ

Tüm bu değerlendirmeler dikkate alındığında, Fuat Sezgin'in bilim tarihi çalışmalarına yönelik katkıları iki yönlü olarak ele alınabilir. Bunlardan birincisi Rönesans bilim tarihi anlayışının tek merkezli, tarihi realiteyi görmemizi engelleyen mahiyetini ortaya koyup, yanlışlığını göstererek, bunun yerine bilim tarihini bütün insanlığın katkıda bulunduğu ve sıçramaya yer vermeyen sürekli bir birikim ürünü olarak gören bir anlayış ortaya koymasındır. Böylece tüm kültür dünyalarının katkılarını kabul edip, teslim eden ve tarihi realiteyi daha sahih bir şekilde görmemize imkân veren bir bakış açısının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Bunlardan ikincisi, beklide asıl önemli olanı ise bu bilim tarihi anlayışı çerçevesinde Arap-İslam kültürünün bilimler tarihine muazzam katkıları ve bunu mümkün kılan teorik arka planı keşfedip ortaya koymasındır. Fuat Sezgin'in ortaya koyduğu bu teorik çerçeve bir mucize olarak nitelenen İslam bilimler tarihinin yaratıcı merhalesinin tesadüfi ve rastlantı sonucu olmadığını, aksine bu mucizeyi mümkün kılan bir dünya görüşüne dayalı zihni bir dönüşümün neticesi olarak ortaya çıktığını açıkça göstermektedir. Bu çerçevede Fuat Sezgin'in katkılarıyla ilgili asıl dikkat edilmesi gereken husus ise, onun İslam bilim tarihinin yaratıcı merhalesine ve bunu mümkün kılan anlayışa dair iddialarının salt bir teorik açıklamadan ibaret olmayıp, bu olguyu bütün gerçekliğiyle somut bulgulara dayanarak ortaya koyuyor olmasıdır. Gerçekten de Sezgin'in, tıptan coğrafyaya, matematikten edebiyata, fizikten kimyaya hemen her alanda Müslümanların yaptıkları katkılara dair gün yüzüne çıkardığı çok sayıda keşifler bir taraftan İslam bilimler tarihi merhalesinin mucize olarak nitelendirilmesinin haklılığını somut bir şekilde ortaya koyarken, bir taraftan da mevcut bilim tarihi anlayışını kökten değiştirecek bir etkide bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

- AMİN, S. (2007). *Avrupamerkezcilik Bir İdeolojinin Eleştirisi*. Mehmet Sert (Çev.), İstanbul: Chiviyazıları Yayınları.
- BAŞKAYA, F. (2015). *Avrupamerkezcilik, Resmi İdeoloji Bilim ve Sosyalizm*. İstanbul: Öteki Yayınevi.
- BERNAL, M. (1987). *Black Athena The Afroasiatic Roots of Classical Civilization*. New Jersey: Rutgers University Press.
- DAVUTOĞLU, A. (1990). Takdim. İçinde: M. Armağan (Ed), *İslam Düşüncesi Tarihi Cilt I*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- FARUKİ, İ. R. & FARUKİ, L. L. (1999). *İslam Kültür Atlası*. Mustafa O. Kibaroglu & Zerrin Kibaroglu (Çev.), İstanbul: İnkılab Yayınları.
- GULBENİKAN, K. (2003). *Sosyal Bilimleri Açın: Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor*. İstanbul: Metis Yayınları.
- GUTAS, D. (2011). *Bağdat'ta Yunanca-Arapça Çeviri Hareketi ve Erken Abbasi Toplumunu: Yunanca Düşünce Arapça Kültür*. Lütfü Şimşek (Çev.), İstanbul: Kitapyayınevi Yayınları.
- IŞIK, H. (Ed) (2010). *İstanbul İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi Toplu Bir Bakış*. İstanbul: Kültür A.Ş. Yayınları.
- KUHN, T. S. (2015). *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*. Nilüfer Kuyaş (Çev.), İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- SEZGİN, F. (2008). *İslam'da Bilim ve Teknik Cilt I*. Abdurrahman Aliy (Çev.), İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- SEZGİN, F. (2008a). *İslam'da Bilim ve Teknik Cilt II*. Abdurrahman Aliy (Çev.), İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- SEZGİN, F. (2012). İslam, Bilim ve Teknoloji Tarihine Bir Bakış. İçinde: Z. Berktaş & T. İnceoğlu (Ed.), *İslam Bilimler Tarihi Üzerine Konferanslar* (s. 112-127). İstanbul: Timaş Yayınları.
- SEZGİN, F. (2012a). İslam'ın Bilimler Tarihindeki Yaratıcı Yerine Bir Bakış. İçinde: Z. Berktaş & T. İnceoğlu (Ed.), *İslam Bilimler Tarihi Üzerine Konferanslar* (s.128-141). İstanbul: Timaş Yayınları.
- SEZGİN, F. (2012b). Bilimler Tarihi açısından Bugünün Türkiye'sine Bir Bakış. İçinde: Z. Berktaş & T. İnceoğlu (Ed.), *İslam Bilimler Tarihi Üzerine Konferanslar* (s.56-77). İstanbul: Timaş Yayınları.
- SEZGİN, F. (2012c). İslam Kültür Dünyasında Bilimler Ne Zaman ve Neden Duraklamaya Başladı? İçinde: Z. Berktaş & T. İnceoğlu (Ed.), *İslam Bilimler Tarihi Üzerine Konferanslar* (s.84-97). İstanbul: Timaş Yayınları.
- SEZGİN, F. (2012d). Bilim Tarihçiliğine Bir Bakış. İçinde: Z. Berktaş & T. İnceoğlu (Ed.), *İslam Bilimler Tarihi Üzerine Konferanslar* (s.98-111). İstanbul: Timaş Yayınları.
- SEZGİN, F. (2014). *Tanınmayan Büyük Çağ: Fuat Sezgin'in İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi'nden*. Resul Turan (Ed.), İstanbul: Timaş Yayınları.
- TURAN, S. (2010). *Bilimler Tarihçisi Fuat Sezgin*. İstanbul: Timaş Yayınları.